

Каяття Симона Петлюри

Лариса Брюховецька

Роман Мацюта – Петро Болбочан, Сергій Фролов – Симон Петлюра у фільмі «Таємний щоденник Симона Петлюри». Режисер Олесь Янчук, 2018.

Сергій Фролов – Симон Петлюра, Сергій Курченко – Йозеф Пілсудський.

Коли в радянські часи я вступала до університету, з предмету «Історія України» мені випав екзаменаційний білет про події 1918 року. Що я могла тоді сказати? Адже в підручниках навіть не пояснювалось значення назв УНР і Центральна Рада, були тільки ярлики: «буржуазний націоналізм» і «ворожі елементи». Не факти, а пропаганда.

Років десять тому у видавництві *Folio* вийшла монографія «Симон Петлюра» Віктора Савченка про людину, яка «перетворила своє життя в таємницю і боротьбу... боротьбу, як здавалося багатьом, приречену на програв і безцілну». У ній подано життєпис Петлюри, що зумів впродовж десяти років зберегти політичний вплив, висвітлено вбивство і нюанси судової справи. Й от тепер ігровий фільм «Таємний щоденник Симона Петлюри» Олесь Янчука.

Сприйняття «Таємного щоденника» цілковито залежить від обізнаності в царині української історії, а ще більше – від ставлення до історичних травм і до тих, хто став жертвою Кремля, а їх у XX столітті було надто багато. Навряд чи знайдеться ще якась країна у світі, де б упродовж одного століття більшовицькі чекісти знищили трьох її лідерів, котрі навіть не жили на батьківщині. 25 травня 1926 року чекістський найманець Самуїл Шварцбард у Парижі вбиває Симона Петлюру, 23 травня 1938 року в Роттердамі від рук більшовицького агента гине Євген Коновалець, 15 жовтня 1959 в Мюнхені постріл із газового пістолета кадебістського кілера обриває життя Степана Бандери. Окупантам України вони заважали, тому що були не тільки їхніми супротивниками, а й символами нескореності.

Були й інші жертви, але вбивство Петлюри все-таки вирізняється: по-перше, тим, що судили вбивцю, але не покарали, а виправдали його, а по-друге, виправдання вбивці судом Парижа стало відвертим заохоченням тероризму, народженого революційним рухом ще у XIX столітті (що яскраво зображено в «Бісах» Достоевського), який нині набув світових масштабів і жертвами якого стають невинні люди.

Фільм Олесь Янчука показує, що судовий спектакль над Шварцбардом був оборудкою, здійсненою правосуддям під диригуванням більшовицького ЧК. Фільм викликав широкий резонанс. Це свідчить насамперед про те, що він торкнувся больових точок нашого суспільства. Щоправда, реакція окремих критиків викликає, м'яко кажучи, подив висловлюваннями в «кращих традиціях» голобельної критики. Зокрема, в рецензії критика Підгори-Гвяздовського (сайт «Збруч»), відомого своїм заангажованим ставленням до сучасного українського кіно, зігноровано зміст, особливості й актуальність фільму «Таємний щоденник», зате продемонстровано зневагу й марнославне бажання вивищитись за чужий рахунок, причому без аргументів, а тільки за допомогою «обурення і викриття» тих, хто працював над фільмом. Не окреслює цей критик і альтернативи: допустимо, знайшовся б режисер, який став дослухатися до його смаків і поставив стрічку, щоб догодити йому, – очевидно, її глядачам можна було б тільки поспівчувати. Критикові іншого інтернет-видання фільм видався «нудним» – справді, немає тут ні спецефектів, ні

карколомних погонь чи взагалі «адреналіну». Кілька разів доводилося чути грайливі відгуки молодих людей: «Бенюк з бородою прикольний». Сприйняття, як бачимо, обмежилось бородою Грушевського-Бенюка, й це затьмарило і саму історію, і трагедію, що розігралася в центрі Парижа, – не тільки на його вулиці, а й, що страшніше, – в залі суду.

Справді: «Таємний щоденник» вимагає бодай мінімального розуміння історії України ХХ століття. Не дивно, що цього предмета не було за часів СРСР – його забороняли. Але нині?

Допускаю, що далеко не кожен зрозумів фільм як каяття, муки совісті Петлюри за свої неправильні вчинки. А фільм, як мені здається, якраз про те, що морально травмований поразкою Визвольних змагань Головний отаман (Сергій Фролов) пред'являє рахунок самому собі. В кадрі він переважно мовчить, за кадром – його голос, що озвучує думки, записані в тому самому «щоденнику», а перед очима зринають трагічні події часів боротьби: епізоди в Уряді, коли «златоуст» Володимир Винниченко знецінює зусилля Петлюри, спрямовані на збройний захист України від більшовиків, і Петлюрі порозумітися з ним неможливо. Дуже шкодили взаєморозумінню керівників УНР особисті амбіції, що затіяли інтереси держави (досить почитати мемуари того ж Винниченка). Петлюра серед тріумвірату найліпше розумів, яку небезпеку несе для України більшовицька Росія. І саме він, не будучи кадровим військовим, змушений був очолити українське військо. Не завжди отамани збройних формувань підкорялися його наказам. І саме Петлюра дозволив 1919 року розстріляти полковника армії УНР Петра Болбочана – сміливу, відкриту людину, і цього він не може собі пробачити. Покарав Петлюра і того командира, який не захистив єврейського мирного населення в Проскуріві, де більшовики спровокували українське військо на воєнні дії в містечку. Розкаюється і в тому, що підписав Варшавський договір з Йозефом Пілсудським, від безвиході сподіваючись, що спільними силами вдасться витіснити більшовиків з України, а крок цей виявився марним. Гірко шкодує за тим, що не перешкодив Другому Зимовому походу, в якому погано вдягнуті й малоозброєні українські вояки зазнали розгрому й переважна їх більшість загинула від рук червоних. Усі ці епізоди боротьби прокручуються в його пам'яті. Звичайно, щоб сприйняти їх як цілісність, потрібні, знову повторюю, бодай мінімальні знання про ті історичні події.

Оповідь плинна, ретельно осмислена драматургічно і детально розроблена кінематографічно, життя в благополучному Парижі перемежується флешбеками епізодів Визвольних змагань. Повернення з мирних вулиць французької столиці в недалеке минуле мотивоване тим, що Головний отаман в еміграції знов і знов переживає його, шукає пояснень поразки, водночас інтуїтивно відчуваючи, що навіть в еміграції він не є захищений. Сергій Фролов без натиску передає докори сумління, веде постійний внутрішній діалог і сам себе запитує, чи правильно

він вчинив у екстремальних обставинах військових дій, чи мав рацію, коли допустив страту бойового отамана Болбочана, й чому, замість спільно боронити Україну, Винниченко, Грушевський і він не могли порозумітися? А в результаті? Дуже-дуже актуальна проблема! Й урок для нинішніх політичних лідерів.

Та центром фільму є підготовка вбивства Петлюри і суд над Самуїлом Шварцбардом, його вбивцею, та закулісся цього суду. Глядач міг пересвідчитись, як легко вдалося вправним чекістам схилити на свій бік французьких високопосадовців, аби суд над убивцею перетворити на суд над його жертвою...

По гарячих слідах цю трагічну подію вельми влучно оцінив Сергій Єфремов у своєму «Щоденнику»: проти Петлюри об'єдналося чимало впливових сил, а бездержавну націю не було кому захистити. Відкриттям для глядача стала продажність французького вищого чиновництва, яке, як бачимо у фільмі, було задіяне в цій авантурі й зробило все, аби судити не вбивцю, а Петлюру (тих чиновників блискуче зіграли Лесь Задніпровський та Олег Примогонов).

Фільм ігровий, але його позитивом є те, що екранні події відповідають історичним фактам, що є міжнародний контекст Визвольних змагань. Дещо бракує масштабу особистості головного героя, бракує його як політика і Головного отамана. Зрозуміло: в одному фільмі всього не вмістити, а тим більше, коли значне місце відведено чекістській операції та судовому процесу, тобто подіям після смерті Симона Петлюри.

Шкода, що режисер не надав можливості представникам різних національностей – французам, євреям, росіянам – розмовляти рідними мовами, які б озвучувались українською. Гадаю, це ще можна зробити, якщо знайти необхідні кошти.

В «Таємному щоденнику» знялися надзвичайно кваліфіковані актори. Виконавець головної ролі Сергій Фролов уміє виразно мовчати й передати образ мислячої, зболеної людини. Юрій Одинокий своєю небагатослівністю й чеканними фразами напрочуд переконливий у ролі чекістського посадовця Володіна, як і метушливий горлопанистий адвокат Шварцбарда у виконанні Василя Баші. Психологічно точний Шварцбард в інтерпретації Олега Треповського. А як блискуче розкрив характер відважної і переконаної у своїй правоті людини Роман Мацюта в ролі Болбочана! Не поступаються й досвідчені Ірма Віговська і Тарас Жирко. Ще багато є акторських імен у фільмі, згадую насамперед тих, чії образи вразили. Актори органічно вписалися в той далекий час, прожили складні колізії фільму з гідністю. В історичній картині величезну роль відіграє художник, його компетентність і професійні якості – Олексій Левченко саме такий, і він став тут у пригоді, забезпечивши фільмові автентичність і достовірність.

Просвітницька місія твору, а також актуальність головного конфлікту (Українська Народна Республіка – більшовицька Росія) роблять його необхідним і своєчасним як в Україні, так і за її межами – саме як аргумент на користь пам'яті про трагічне минуле України.